

МИТРОПОЛИТ ВАСИЛЬ ЛІПКІВСЬКИЙ

ПРАВОСЛАВНА
ХРИСТОВА ЦЕРКВА
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

CHRISTLICH ORTHODOXE KIRCHE
DES UKRAINISCHEN VOLKES

Christian Orthodox Church
of Ukrainian People

by Metropolitan Vasyl Lypkivskyj

НЬЮ ЙОРК 1974 Р.Б.

diasporiana.org.ua

МИТРОПОЛИТ ВАСИЛЬ ЛІПКІВСЬКИЙ

**ПРАВОСЛАВНА
ХРИСТОВА ЦЕРКВА
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

CHRISTLICH ORTHODOXE KIRCHE
DES UKRAINISCHEN VOLKES

**Christian Orthodox Church
of Ukrainian People**

by Metropolitan Vasyl Lypkivskyj

НЬЮ ЙОРК 1974 Р.Б.

ВІД ВИДАВЦІВ

Віримо, що кожний вдумливий читач винесе з цієї книжки ЯСНІСТЬ ДУМОК І НЕПОХИТНІСТЬ ВІРИ в Святу Українську Автокефальну Православну Церкву, що має всі ласки і благодаті від Бога на своє вільне, ні від кого незалежне життя, як і Московська церква чи інші національні Автокефальні Православні Церкви.

Перевидання цієї цінної книжки нехай принесе нашому ЗДЕЗОРІСТОВАНОМУ І ОБЕЗДОЛЕНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДОВІ ПОЖИТОЧНІСТЬ В ДУХОВОМУ РОЗВИТКУ, СВІДОМІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ, ЕДНІСТЬ І ОДНОДУМНІСТЬ.

Нашим приємним обов'язком є висловити глибоку, широсердечну подяку всім тим, хто сприяв і спричинився до виходу в світ цього видання. Імена їх — ТИ, ГОСПОДИ, знаєш.

Нью-Йорк, США, 1974 рік.

Видавці.

Треба знати, що велика душа не може бути не релігійна.

В. Біднов.

Рідна мова — то найближчий шлях до серця, до душі.

В. Чехівський.

Ювілейний календар УАПЦ на 1971 рік Божий.

Чікаго. 34 ст.

Церква — основа чесного і справедливого життя.

Церква — основа людського спасіння!

Церква — основа української родини, і в ній і з нею вона стає міцною та незламною!

Українська Церква — основа української нації,— з нею нація високо зростає і пишно цвіте!

Служити народові то служити Бюгові.

Митрополит Іларіон.

Біблійні студії 1963 р. Вінніпег. З ст.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

„Все сумус, тільки слава
Сонцем засіяла”.

(Тарас Шевченко)

Широко відоме українському суспільству, в Україні й на чужині сущому, ім'я Митрополита Василя Липківського — новітнього Апостола і мученика за Церкву Христову, за народ свій.

Слава подвигу цього великого ієрарха й патріота сяє своїм нетлінним світлом у нинішній пустелі нашого національного лихоліття, сяє і кличе нас до обов'язку, до служіння вищій ідеї.

Сяє ця слава над могилами сподвижників, учеників і вірних Митрополита, тих многих на новій Голготі замучених. Сяє в недолі живих його наслідувачів, тернами вінчаних.

Сяє вона страдникам у московсько-советському полоні на Землі Рідній і тим його невільникам, братам нашим, що в нетрях Сибіру й Казахстану, на Соловках та в інших засланнях з надлюдської роботи й наруги погибають.

Сяє усім, що в буревіні дні з того Вавилону в новий „ісход“ вийшли, всім тим, котрі взяли на себе святий обов'язок берегти на чужині до прийдешнього дня Воскресіння Вітчизни нашої релігійно-національний ідеал Й.

Знають незабутнього Митрополита ті, що були свідками його апостольського служіння Православній Церкві Українській, ті, що бачили його подвійництво і його мучеництво за неї.

Знають його ті, що чули вогненне слово його благовістя, його проповідь любові до Бога і свого народу, проповідь Царства Христового на землі, Царства не від світу цього.

Знають і ті, що з десятих уст чули про нього, про його діла, а в ділі він завжди був такий, як і в слові.

Всім тим, що не вгасили в серцях своїх іскри Божої, всім голодним і жадним на Господню й нашу національну істину — відомий Митрополит Василь Липківський.

Та не відомі широкому українському й чужому світові писані праці цього невтомного перковно-національного діяча України доби йї розстріляного відродження.

До 30-х роковин відродження Української Автокефальної Православної Церкви, яке сповнюється цього року, випускаємо в світ

працю Митрополита-Мученика „Православна Христова Церква Українського Народу“.

Щиро й безпосередньо, кров'ю серця написана вона. Автор написав історичний нарис Української Православної Церкви, як драму, драму духовного єства Українського народу, одвічно пшатованого ворогами. Глибоко освітлюються історичні факти, встає в усьому своєму жахливому образі підступна й лукава Московщина, встає польська зайнанщина, з кожної сторінки, з кожного рядка книжки говорить одверта правда, болюча і зворушлива. „По заслугах“ віддається належне всім, чужинцям і своїм, що вершили Юдине діло — розп'яття Української Церкви.

Всім українцям, тим, що свідомі свого історичного релігійно-національного буття, і тим, котрі, бувши заведені на облудні шляхи, ще не прозріли для нього, радимо прочитати цю працю Митрополита Василя Липківського.

Прот. Д. Б-ко

22. VII. р. Б. 1951

на чужині.

Написана в 20-х роках, після І-го Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Друкувалася року 1926 в місячникої ВІЦРади, який на 7-му числі був заборонений советською владою й перестав виходити.

Ця книжка є фотопередруком з ювілейного видання, що було опубліковане Православною Церковною Радою УАПЦ в Мюнхені (Західна Німеччина) 1951 року з нагоди 30-ліття Української Автокефальної Православної Церкви.

Тираж 1000 примірників.

Українська Церква — головна основа всього українського життя: духовного, державного, політичного, освітнього!

Митрополит Іларіон.

**Найпочесніший о. Василь Липківський —
Митрополит Київський і всієї України**

Христова Церква—це є братерство всіх народів, бо Христос, виряджаючи своїх учеників на благовістя, сказав їм: „Ідіть навчайте всі народи... навчайте їх додержувати все, що Я заповідав Вам“ (Матф. 28,20). Що ж заповідав Христос апостолам, а через них і всім народам такого, що його повинні всі народи додержувати?— „Це заповідаю вам,—каже своїм ученикам Христос,— щоб ви любили один одного (Іоан 15,17). З того знатимуть всі, що ви Мої ученики, коли матимете любов поміж собою“ (Іоан 13,35). Отже головний заповіт Христа до всіх народів це той, щоб вони жили поміж собою в любові, в братерстві, щоб спільними силами будували братерське життя на світі, цебто всесвітню Христову Церкву.

Але єдиний шлях, щоб досягнути цього всесвітнього братерства народів, це є той, щоб спочатку кожний народ сам із себе утворив Христове братерство, утворив свою рідну Церкву. Отже Христос Спаситель, утворюючи всесвітню Церкву, не тільки не відкидав цим національного розвитку народів, а якраз навпаки, своїм заповітом усім народам єднатися в братерство, Він вимагає від кожного народу найбільшого національного розвитку. Кожен народ повинен перш за все добре поправляти над самим собою, дослідити самого себе, зрозуміти й виявити всі свої здібності, всі таланти, які дав Бог народові, повинен показати іншим народам, що він є і чого він вартий,—одно слово, повинен вирости як певна національна одиниця, а над усім показати своє християнське лице, утворити свою рідну Церкву, щоб стати готовим до братерського єднання з іншими народами.

Та Церква Христова є той будинок, що будується при занадто тяжких умовах із великою боротьбою. Поки народи не дорошли до християнського звершенства,—а вони всі ще до нього дуже далекі,—доти й братерство народів є ще дуже далека мрія... А дійсність щораз висуває жажливі події війн, заколотів поміж народами, боротьби народів за владу, за багатство, за зверхність над іншими, навіть за знищення одних одними... Часто в

роптач, в одчай впадають глядачі цієї міжнародної розрухи: чи буде ж коли той спокій на землі, те братерство народів... Церква Христова невпинно будеться серед народів, будеться й на їх закладах і на їх руїнах, будеться й на їх мріях і на розпаці, будеться й на їх пригнобленні й на їх відродженні, будеться й тим підтримує надію, що настане час, коли спокій буде на землі, коли Боже змилування станеться над людьми.

Будеться Христова Церква й серед нашого Українського народу, будеться при звичайних умовах перемоги й неволі, життя і смерти... І ми українці, щоб бути нам свідомими, повинні знати й те, як від початку й до наших часів провадиться будівля нашої Церкви.

I

Українська Церква в давньому минулому

Християнська віра на Україні повстала ще за часів апостольських. Річка Славута—Даіпро, що майже посередині перетинає Україну, з давніх-давен була тим шляхом, яким зносилися південні народи з північними. Ця ж славетна українська річка стала провідником до нас і Христової віри. Є переказ, що цією річкою Св. Апостол Андрій Первозваний доплив з благовістям Христової віри до тих гір, що на них потім заснувалось місто Київ; на одніх із цих гір він поставив хреста й сказав, що на цих горах засяє благодать Божа.

Літ через триста по Різдві Христовому в Херсонесі на півдні України працювали на благовістя Христової віри сім Херсонеських єпископів—Василій, Єфрем, Капітон та інші, пам'ять яких святкує наша Церква 7 березня, і всі вони були замучені за свою проповідь. На першому Всесвітньому Соборі 325 року був присутній уже єпископ Ульфіла Скітський. Це був єпископ того народу, що жив тоді по степах української землі, а трохи згодом, напочатку V віку, Св. Іоан Золотоустий Патріарх Царгородський посылав до скітського народу своїх благовісників і в своїх промовах дуже хвалив побожність скітського народу, що перейнявся вже вірою Христовою. Та ось з V віку сама Україна на довгий час стає тим шляхом, що ним переходять східні народи на захід і своїм великим переселенням топчуть, нищать і

руйнують усі ті здобутки, які придбали народи, що жили на Україні; заливають своїми хвилями й самі ці народи.

На початку тільки IX віку ця течія переселення народів утихає і на Україні бере гору народ слов'янського роду, що називався „Руссю“, „русами“. У русів починається громадянське життя на чолі з князями, і річка Дніпро знову стає шляхом до знозин русів з південними народами, найбільше з греками, а разом з тим і шляхом поширення християнської віри між русами. Осередком Русі стає цього часу м. Київ на Дніпрі. У половині IX віку Київські князі Аскольд і Дір, як розповідає передання, попили човнами на Царгород війною, але під Царгородом на морі зчинилася велика буря й руські човни море розбилось і потопило, а Київські князі Аскольд і Дір ледве врятували життя своє. Ця буря сталася після того, як Царгородський Патріярх Фотій з чудотворним образом Божої Матері „Влахернським“ прийшов з молебствієм до моря. Зворушені цим чудом Аскольд і Дір прийняли хрещення, а також прийняли Христа й багато людей з їх дружини. З початку X віку за князя Ігоря в Києві була вже церква Св. Іллі пророка, а жінка Ігоря княгиня Ольга вже сама поїхала до Царгороду, прийняла хрещення й вернулася до Києва з священиками і благовісниками з греків, і за це наша Церква шанує її як святу. Нарешті, внук Св. кн. Ольги Великий князь Київський Володимир звоював город Херсонес на півдні України, що належав грекам, прийняв хрещення й одружився з грецькою царівною Ганною, а в Києві спочатку охрестив свою сім'ю, а потім видав наказа, щоб і ввесь народ зійшов у річку Дніпро й охрестився. Це „Хрещення Русі“ сталося р. 988 влітку й святкується тепер 15 липня, в день смерті князя Володимира. Хоч темна частина тодішнього суспільства й робила опір проти переміни віри киян, але та охота, з якою пішов наш народ до хрещення на заклик кн. Володимира, показує, що наш народ у свідомішій його частині тоді вже був досить свідомий і щодо християнства, він не задовольнявся поганським суевірством і з-поміж вір знав грецьку віру за найкращу.

Зараз таки ж після хрещення Русі в Києві та по його околицях пішла жвава організація церковного життя під орудою Царгородського Патріярха. Тому, що перший Митрополит Київський Св. Михаїл і його духівницт-

во були греки, Церква Київська стала будуватися на зразок грецької—царгородської. Царгородська Церква в той час захоплена була зорнішньою державною величністю й манашеським аскетизмом. І в Києві та в його околицях Св. Володимир, його син Ярослав та інші князі стали будувати величні храми теж на зразок грецьких, Деякі з них, як Св. Софія в Києві, Спас в Чернігові стоять ще й досі. Від греків перейшло до Київа й манашеське життя, тут Препод. Антоній і Теодосій заснували Києво-Печерську Лавру, заснувалися й інші монастири. Відправляти ж службу Божу цілком чужою грецькою мовою було для киян зовсім незручно, а перекласти богослужбові книжки на рідну мову було неможливо, бо тоді у нас не було ще навіть свого письменства. Ось тут до послуги нашій Церкві й стала праця Св. Кирила та Методія, що склали азбуку для слов'ян—болгарів і переклали книги святі на старо-болгарську мову. Мова ця тоді ще мало ріжнилась від тієї, якою говорили кияни, і тому служба Божа стала у нас з самого початку відправлятися слов'янською старо-болгарською мовою. Народ наш, його князі, манахи, духовництво зразу ж захопились і християнською освітою: вони заводили школи, збирали книгодібірні, часто подорожували на схід і на захід з метою освіти, і тому, що не було у нас своєї азбуки й письменства, користувались і для освіти працею Кирила й Методія, через те ѿ освіта наша в старі часи була під сильним впливом книжної старо-болгарської (слов'янської) мови. Але вже і в ті часи були спроби переходити й у церковному благовісництві й навіть у відправах Божих служб на рідну мову. Цим можна пояснити велике поширення з м. Києва православної віри не тільки по всій Україні, а й далеко на північ. Можна було сподіватись, що Русь, цебто наш народ, під впливом світла Христової віри широко розвине й високо піднесе всі свої природні здібності. На жаль, Україна й тоді ще не досягла спокою від захожих народів, що наvalювались зі сходу й, прямуючи на захід, затримувались, або й назавжди осідали на українських просторах: народи ці—печеніги, половці та інші—дуже пустошили тоді нашу землю. З другого боку знесилювали Русь і внутрішні усобиці князів. Ця небезпека життя примушувала багатьох русів покидати Україну, йти на північ і селитися там, між тамошніми народами іншого роду

(фінського), як от Водь, Меря, Мурома та інші й шукати собі там спокійних осель. Руси тоді були освіченіші, ніж: тамошні народи; вони почали там засновувати міста, як Ростов, Сузdal'я, Юр'їв, Володимир, Ярослав та інші; через свою освіту руси взяли гору над тамтешніми народами й навіть накинули їм своє ім'я Русь. За ними походились на північ і найбільш самовладні князі, як Юрій, так зв. Довгорукий, Андрій т. зв. Боголюбський. Їх потягала туди мрія про те, щоб на спинах тих темних народів піднести своє самодержавство, бо український народ, як більш звиклий до громадського життя, дуже обмежував самовладство князів. Ці князі заснували з тих народів перші самодержавні князівства: Ростовське, Сузdal'ське, Володимирське та інші, що лежали на північ від України. Там покладено початок життя народу, що потім гуртувався навколо Москви; цей народ привласнив собі ім'я народу Київської землі й став зватися руським. Тільки ж цей народ виявив ужетоді виразно інші прикмети, що досить відмінні були від прикмет народу Київської землі—прикмети рабства, підданства, але разом з тим і загального гуртування та намагання всіма засобами досягти панування над іншими народами...

Уже тоді вони виявили ворожнечу до своїх родичів—русів Київських, і ці з того часу почали вже навіть ухилятися від назви „Русь“ і стали зватися українцями, а Київська земля—Україною (назва Україна зустрічається в літописах уперше в половині XII віку). Тікаючи на північ з мріями самодержавства, князь Андрій Боголюбський забрав у Вишгороді (пригороді Києва) чудовий образ Божої Матері, написаний, як оповідає переказ, Євангелістом Лукою. Андрій Боголюбський поставив цього образа у Володимирі, і з того часу його називають Володимирським. (Коли москвина воювали з поляками в XVII ст. і французами в XIX ст., вони цей украдений з Києва образ носили перед своїм військом). А коли князь Андрій зібрав собі військо з нового народу—суздал'ців та ростовців, то він перш за все пішов війною на Київ, щоб його знищити, або хоч знесилити, і ще за 80 літ до приходу татар так його жорстоко спустошив та пограбував, що випередив і татар: тоді спалено було в Києві всі церкви, монастири, пограбовано всі коштовні речі, навіть образи й дзвони, а побито й узято в полон без ліч народу. Була мета познущатися з Києва та його

мешканців, принизити їх, опанувати ними. Тут уже князь самодержавний Андрій із своїми підданцями виразно показав, як ставиться московське самодержавство до українців та до їх Церкви й на майбутнє...

Не встиг ще Київ поправитись від погрому князя Андрія [з півночі], як насунула на нього нова орда, татарська. Прибувши зі сходу величезними загонами, татари в половині XIII віку здобули й зруйнували Київ і всю Україну, на довгий час припинили в ній вільне громадське життя. Україна була спустошена, майже всі її мешканці розбіглися—одні подалися на північ до московського народу, другі на захід у Карпатські гори... Митрополити Київські, що поставлялись у Царгороді, теж уникали Києва й прямували до Володимиру, а потім до Москви, яка хоч недавно ще заснувалася, але князі її пішли на послуги до татар, збиралі для них данину, а тимчасом і себе не забували: набивали свою калитку (перший Московський князь так і звався Іван Калита) і всіма засобами й зброю, а більш того калиткою і ласкою татарською підбивали під себе інші князівства „збирали, мовляв, Русь“ під Москву й скоро надали їй на довгі віки всеросійське значіння. Київські Митрополити робили їм тут велику допомогу, а про свою Київську отару згадували тільки тоді, коли треба було брати з неї данину... А брали не жаліючи... На одного Митрополита кияни скаржились, що він всю оздобу церковну й посуд переносить на Москву і ввесь Київ опустошив тяжкою даниною (Митрополит Філарет, „Історія Русской Церкви“, т. III стр. 6). Україна з Києвом від навали татар та північних сусідів більш як на сто літ зникла з обрію життя, потонула в руїнах, і навіть Св. Софія Київська на довгий час стала притулком тільки для сов та кажанів. Скінчилася перша весняна доба Церкви Української, що так була ясно зацвіла, зазеленіла, але страшенною бурею знесено з неї верхи, поламано віття, розвіяно листя...

Та сам корінь залишився свіжий, здоровий. Корінь—то це сам Український народ. Залишений своїми громадськими й духовними керівниками, народ сам, селяни й міщани—мешканці сіл і міст українських,—сам, своїми власними силами визволявся з-під руїни татарщини, сам відновляв свою рідну Православну Церкву й в її відродженні здобував собі найбільшу силу. Ця сила була така могутня, що коли в XIV віці опанували Україною

й Києвом Литовські князі, то вони під впливом українського народу й самі прийняли православну віру. Щоб задобрити українців, вони навіть відділилися від Московського Митрополита й обрали окремого Київського Митрополита, хоч він і жив у столиці Литви Вільні. Тільки в самому кінці XV в. Митрополит Макарій надумав добратися з Вільно до Києва, але по дорозі його вбили татари, і тільки мощі його, що й донині спочивають у Св. Софії, було привезено до Києва. Хто ж керував Українською Церквою тоді? Хто дбав про охорону православної віри, про піднесення духового життя? Сам православний український народ. Після татарського погрому він фактично літ 200 залишався без керівництва єпископів, з великими труднощами здобував собі навіть священиків з Литви, з Москви або Волошини, але сам уже тоді єднався, гуртувався в церковні громади—братьства, сам керував своєю Церквою. В кінці XVI віку Україна підпала під владу польських панів, фанатичних католиків. Але й вони мусіли з повагою ставитися до Української Православної Церкви та припиняти утиски проти неї. Хто ж примушував до цього польських панів? Ні Митрополита, ні єпископів на Україні, принаймні в її осередку, тоді ще не було. Сам український народ своїм братським гуртуванням так зміцнив і піdnis Православну Церкву, що й фанатична католицька Церква з цим рахувалась. Разом з цим, під тим же християнським надхненням, кращі сини України давали могутню відсіч татарам, дуже обмежили їх напади на Україну. Настав час, коли народ український піднявся на величну боротьбу за свою волю проти польського панства. Українська Православна Церква стає тою силою, що відограє велику роль в цій соціальній боротьбі. Українська Церква—це є мужицька, „хлопська“ віра, як її називали поляки, а католицька це—„панська“ віра. Борючись з польськими магнатами за свою мужицьку долю й волю, українське селянство разом з тим боролось і за свою мужицьку віру за рідну Церкву боролося з вірою панською-католицькою. У цій соціальній боротьбі Українська Церква була душою нашого народу, вона давала йому надхнення й сили на цю боротьбу. За могутнім зростом і захистом українського народу, життя в Україні стало безпечніше, і на початку XVI віку оселяються нарешті в Києві Митрополити, а по інших місцях єпископи. Київ знов стає

осередком Української Церкви. Але не на користь Української Православної Церкви була ця нова зверхність над нею Митрополита і єпископів. Польська влада задумала використати цих керівників для своїх міркувань; у боротьбі з українським народом ця влада почала втручатися в життя Православної Української Церкви, призначала на вищі церковні посади людей нечесних, недостойних, аби тільки вони для влади були вгодні. Ці польські урядовці в сані єпископському, що приймали цей сан для пихи та розкошів, а не для служіння Богові й народу, не могли, звісно, задовільнити українську православну людність, що звикла чесно й совісно ставитись до своєї Церкви й сама керувати нею. І от між єпископами та українськими Братствами зразу ж пішли велиki непорозуміння. Не маючи собі підтримки в боротьбі з своїми єпископами на місці, Братства вдалися під захист Царгородського Патріярха, і він стає на сторожі Братств. Тоді українські єпископи пішли на ганебну зраду віри свого народу: куплені польською ласкою, вони вдалися до Римського папи, підлягли під його зверхність і обіцяли й народ український підбити під його ноги, просили тільки папу залишити народові православний обряд, щоб ця їх зрада менше була помітною народові. І от року 1596 відбувся Собор у Бресті; на цьому Соборі майже всі єпископи з своїм Митрополитом прилюдно визнали „унію“, цебто єднання з Римським папою—підлеглість йому. За єпископами пішло трохи не все українське панство, пішло прямо в католицьку віру. Отже народ знову залишився без верхів, без єпископів і панства, але залишився вірним Православній своїй Церкві, що з нею сполучив і свою волю, та розпочав жорстоку боротьбу з своїм панством і єпископами за свою прадідівську віру. За малим не всі уніяцькі єпископи та їх прибічники поробилися страшними катами українського народу, підбиваючи його підунію. Між цими ворогами найбільшою жорстокістю виславився єпископ Полоцький Йосафат Кунцевич; од його вчинків навіть українцям терпець урвався, й вони його вбили. Сам польський гетьман Сапіга так писав про цього Кунцевича: „Не тільки я, а й інші осуджують те, що владика Полоцький дуже жорстоко почав поступати й надто вже надоїв і остоғид народові як у Полоцьку, так і скрізь“ („Істория Зап.—русской Церкви“, Чистовича, т. II. стр. 30). За це уніяцькі ксьондзи вважають

Його мучеником і захисником уніяцької церкви. У боротьбі з унією та з своїм панством і єпископством за свою волю й свою віру народ український став знесилюватись; але старий Дніпро, що колись приніс до Києва Св. Апостола Андрія, а потім приніс силу Хреста українському народові,—тепер приносить до Києва нову могутню силу, що стала на захист віри й волі нашого народу. Це була сила славного Запорізького Козацтва. До Києва прибув Гетьман Петро Кондзелевич-Сагайдачний і записався з усім своїм військом до Київського Богоявленського Братства, і з того часу козацтво виступило як найбільша сила на боротьбу з унією та на захист православної віри. Козацтво займає тут чільне місце не тільки в релігійній, але й в соціальній боротьбі українського селянства з польським панством. Року 1620 Петро Сагайдачний зустрів і привіз до Києва Єрусалимського Патріярха Теофана, що висвятив для Української Православної Церкви обраних народом православних єпископів замість тих, що зрадили народ і пішли до унії. Патріярх Теофан висвятив на Митрополита Іова Борецького й п'ять єпископів і, таким чином, відродилася єпархія Української Православної Церкви. Під захистом козацтва Українська Церква знов почала жити повним життям, а унія мусіла притихнути, бо, крім козацької зброї, українські Братства дуже озброїли народ православний і духовною зброєю. Братства заснували по Україні школи, друкарні, огнища освіти, придбали й виховали великих учених, благовісників та знавців богословії, а в Києві було засновано й славетну вишчу школу Києво-Братську Колегію. Тоді ж почалися спроби відправ Богом слуга рідною мовою. Від XVI століття дійшов до нас переклад Євангелії на українську мову, словник української мови Памви Беринди й ін.; тоді вже виготовились проповіді (казання) рідною мовою. По смерті Іова Борецького Митрополитом Київським короткий час був Ісаїя Копинський, що теж висвячений був Патріярхом Теофаном, а потім, року 1632, був обраний українським представництвом у Варшаві й висвячений на Митрополита Київського українськими єпископами у Львові славетний Петро Могила. Під керівництвом цього Великого духовного керівника Українська Православна Церква досягла найбільшого розквіту; своїм світлом вона освітлювала й Московську Церкву, що відокремившись від Цар-

городської Церкви й від західної освіти, перебувала в темряві і сусірстві, хоч завдяки цій темряві вважала себе за найбільш чисту й православну... Під великим розквітом Української Православної Церкви унія мусіла згинути, але за неї вступилась польська держава,—і от між польською державою й українським козацтвом під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького р. 1648 спалахнула велика рішуча боротьба за життя чи смерть, за волю й вільну Православну Церкву українського народу. Це був найвеличніший момент в історії українського народу та його Церкви, бо тоді наш народ остаточно скинув із себе кайдани польського панування й Українська Православна Церква своєю величністю дивувала ввесь світ. Здається, починалась тоді нова ясна доба вільного життя українського народу під світлом вільної рідної Церкви...

Але довга й тяжка боротьба, що до решти знесилила польську державу, виточила багато крові й з українського народу, козацьким трупом покрила ця боротьба українську землю. А в цей час уже ширяв над нею двухголовий орел з півночі—московський цар і московський патріарх. Ширяв не з християнським співчуттям меншому братові, щоб йому допомогти в тяжкій пригоді, а з хижим наміром—запустити в слушний час пазурі в тіло пораненого, до смерті знесиленої, також православного, як і він, українського народу...

Цей слушний час настав. Року 1654 українська старшина на чолі з Гетьманом Богданом Хмельницьким мусіла віддати себе й свій народ під братерську, ніби, великородність царя московського, а замість того потрапити в тяжкі лабети підданства, ще тяжчого, ніж кайдани польської неволі. Вільна велична Українська Православна Церква попадає під владу московського патріарха, втрачає свою волю, стає частиною московської церкви, над вільним життям її ставиться хрест, кладеться вона в могилу московського церковного керування, привалюється камнем царського самодержавства, припечатується казенною печаткою російського „святейшого“ синоду, а на варті коло її могили стає обер-прокурор синоду з своїм урядом.

Так скінчилася сумно давня доба минулого життя Української Церкви. Життя це вбите й поховане... Але воно повинно воскреснути, бо воскрес і вийшов з домовини убитий первосвящениками єврейськими Христос--Голова Церкви...

ІІ.

Про те, як позбавлено було волі (автокефалії) Українську Православну Церкву та як порвано моральний зв'язок її з Царгородським Патріярхом.

Українська Православна Церква з самого початку була вільною, тобто автокефальною. Ні від якого стороннього церковного, а тим більш од керівництва московського, вона не залежала, бо була далеко старіша від московської Церкви й навіть сама цю Церкву породила. Коли Київські митрополити під час татарської навали втікали до Москви, Українська Церква сама від них відмовилась і хоч в XVI ст. дочекалась бачити в Києві свого митрополита, але до Москви не зверталась. Церква наша вважала, що краще їй тримати безпосередній, тільки моральний, зв'язок з Царгородським Патріярхом. У тяжких пригодах свого життя вона спиралася на його авторитет, від нього чекала підтримки й одержувала її, коли це було потрібно,—в своєму внутрішньому життю вона була цілком вільною. Та ось сталося приєднання до Москви року 1654. Хоч це приєднання було на умовах братерства (мовляв „вільний з вільним“), — Москва інакше не уявляла собі цього братерства, як повним підданством вільного народу українського під „крепкую царську руку“, цебто поневоленням його. Та чи ж можна було московському боярству терпіти, щоб у невільного народу була вільна Церква? Навпаки, треба було московському урядові й боярству насамперед Церкву Українську позбавити волі, щоб легше тоді було перевести й громадське поневолення українського народу. Як же це зробити? Церква ж справа делікатна, це є вільне братерство, вільне об'єднання людей. Нахабно, грубим насильством ламати цю волю, як це звичайно робиться в державних стосунках, небезпечно, та й канони церковні й заповіти Христові ясно забороняють підбивати одну Церкву під владу другої. А тут ще й Українська Церква й її керівники були цілком проти спілки України з Москвою. Коли з цього приводу Богдан Хмельницький уперше зібрав раду в Чигирині й закликав до злуки з Москвою, Черкаський протопоп Гурський виступив з палкою промовою проти цієї спілки, і всі до нього приєдналися. Коли ця злука таки сталася, її не визнав то-

дішній Київський Митрополит Сильвестр Косів; він відмовився сам присягати цареві московському й приводити до присяги духівництво, заявивши, що він із своїм духівництвом „живе сам по собі й ні під якою чужою владою бути не хоче“. Тридцять два роки Українська Церква вперто боролася проти підлегlosti Москви й після смерти Митрополита Сильвестра сама, незалежно від Москви, обирала собі митрополитів. Так було обрано Дениса Балабана, а післянього Йосипа Тукальського. А коли Москва таки намагалася надіслати до Києва свого митрополита, то навіть заступник Київського Митрополита Методій з усім духівництвом, року 1666, пішли до московського воєводи у Києві й сказали: „Коли митрополит приїде до нас із Москви, то ми замкнемось у монастирях і хіба тільки за ноги нас виво-лючуть. Нам краще смерть прийняти, ніж митрополита з Москви.“

Отже справа з підбиттям Української Церкви під Московську — була досить складна. Треба було перед усім порвати зв'язок Української Церкви з Царгородським Патріархом, а потім примусити українців прийняти до себе митрополита з Москви. І це Москві треба було так зробити, щоби свого „православія“ не скомпромітувати, щоб не порушити канонічних азів, а про заповіти Христові... байдуже, бо не на тих заповітах стоїть московське православіє... Треба було так вихитрувати, що ніби сам Царгородський Патріарх відмовляється від Української Церкви й свої права на неї передає московському патріархові, а що українці самі ніби просять митрополита з Москви. Та як це зробити? Але недаремне московською політикою керували хитроумні дяки (вищі урядовці); вони завжди старалися перехитрити й людей і самого навіть Бога, щоб досягти свого і зрадою й обманом, а найбільш „государевим жалованьем“... І от московські дяки починають мудрувати... Перш за все треба було серед впливових кіл українського народу знайти зрадників, що їх можна було використати для поневолення Української Церкви. А знайти зрадників серед нашого народу, які „заради лакомства нещасного“, та за обіцянки земних благ готові й свою рідну матір продати, це, на жаль, завжди було дуже легко... Самі ясновельможні гетьмани Лівобережної України — Бруховецький, а потім Самойлович „б'єсть чолом“ до московського царя,

щоб він змилосердився та щоб і Церкву Українську взяв під „свою високу руку“ й звелів надіслати митрополита до Києва з Москви, від патріярха, що цього, нібито, бажає ввесь український народ.

Маючи в руках такі документи, московські дяки пішли далі. Року 1685 до Царгороду прибув із Москви дяк Микита Олексій, щоб добитися від Царгородського Патріярха згоди на передачу Української Церкви московському патріярхові. Дяк Микита почав свою політику здалека, як звичайно це водиться у хитрощах, і насамперед удався до дуже впливового тоді в церковних колах і вченого Патріярха Єрусалимського Досіфея; дяк Микита запитав його, чи не має таких канонів, що на підставі їх можна б відібрati Українську Церкву від Царгородського Патріярха та віддати московському. Але Досіфей грізно відповів, що таких канонів нема й не може бути. А коли Микита поманив його „государевим жалованьем“, він навіть так обурився, що закричав: „І за велику казну я такої справи не зробив би, де ганебна торгівля, де симонія!“... І навіть самому московському цареві написав дуже докірливого листа. Бачучи, що даремно тільки зачепив цього вченого, Микита покинув його та й подався просто до Царгородського Патріярха Дионісія та без довгих балачок почав з ним торгуватися. Це був податливіший, від грошей не відмовлявся, дякував за них, як за милостиню, але й справу без кінця затягав. Тоді дяк Микита, щоб покласти край цій тяганині, пішов до турецького візіря (міністра), від якого залежав Царгородський Патріярх, і просив у нього допомоги. Добрий „бакшиш“ (по турецькому подарунок), а також бажання піддобритися московському цареві, щоб мати собі спільника на випадок чого (війни або-що), зробили своє діло: візір натиснув на Патріярха. Дионісій послав до Микити, щоб той давав гроши, і тоді зараз одержить від нього грамоту про відмовлення від усіх прав і претензій на Українську Церкву. Але Микита, по собі мабуть судячи, не повірив і відказав: „Дай перше грамоту, а потім одержиши гроші“... Так у Микити опинилася нарешті в руках грамота Царгородського Патріярха Дионісія про те, що він зрікається за себе й своїх наступників навіки від усіх своїх прав на Українську Церкву й віддає її в підлеглість московському патріярхові, а в Дионісія опинилося в руках „государеве жалованье.“

Про одержання цього хабаря Дионісій дав розписку, що зберігся й до наших часів. Розписка ця такого змісту: „Прінялі єсми мілостию святого Вашого царства от посланного Вашого господіна Нікіти Алексеєва трі сорока соболей і двесті червонних, податель же благих Господь да будет мздодавець Вашему державнішему царствію”...

Не вдергався після цього й Досіфей, коли Микита зайдов до нього з грамотою Патріярха Царгородського в руках: за „приличне жаловання“ він сказав, що вже знайшов такі канони, що може один єпископ відступити свою єпархію другому. За це він теж одержав 200 золотих...

Так Царгородський Патріярх продав московському патріярхові в неволю може найкращу свою дочку — Церкву Українську — за 120 соболевих шкірок і 200 червінців. Але треба було цю бранку, цю невільницю якось угамувати, щоб вона сама прийняла до себе митрополита від московського патріярха. І от, коли дяк Микита обробляв цю справу в Царгороді, тут, на Україні, робив свою зраду гетьман Самойлович за приводом, безумовно, московських дяків. З обраним Українською Церквою Київським Митрополитом Йосипом Нелюбовичем-Тукальським справа була коротка. Він жив у Чигирині в межах польської держави й коритись Москві нізащо не хотів, навіть коли його захисник Гетьман Петро Дорошенко присягнув цареві. Тоді Польща видала Митрополита Йосипа московському урядові, і цей останній вільний Митрополит Української Церкви був укинутий в каземат в Лубенському монастирі й там мучеником скінчив своє життя... Після його смерті з наказу гетьмана Самойловича р. 1685 скликано було „Собор“ у Києві для обрання Митрополита... Ми знаємо, як у наші часи за гетьмана Скоропадського відбувався в Києві „Український Собор“. Це було зібрання зрадників і ворогів Української Церкви і на ньому на Київського Митрополита обрано було запеклого ворога України Антонія Храповицького. От та-кій самий „Собор“ скликано було й за гетьмана Самойловича. Не даремне дій Собор в історії має назву „Московський Собор“; керували ним московські дяки й домоглися того, що великими неправдами на цьому Соборі обрали на Київського Митрополита Гедеона Святополка-Четвертинського, родича гетьмана Самойловича

і прихильника Москви. Стурбоване духівництво й народ у Києві зібрались на другий Собор і рішуче протестували проти обрання Гедеона. Проте, це не помогло, неправдою обраний Гедеон поїхав до Москви й там 8 листопада 1685 р. прийняв од московського патріярха Якима висвяту на Митрополита Київського. Під час цієї висвяти Гедеон прилюдно в церкві приніс таку присягу: „Обещаюся повіноватіся всегда отцу моєму великому господіну святейшему патріарху московському і всему освященному собору: російським мітрополітам, архієпископам і єпископам... Аще же отцу моєму святейшему патріарху московському Якіму і по нем будущим патріархам і всему святейшему собору явлюся непослушені ілі противені ілі от него в особенность восходу отступіті і єпархію миє врученную каковим лібо образом ему, отцу моєму, в чём непослушну соторю, і тогда абіє лішн буду сана своєго і власті...“ Так гетьман Самойлович і Митрополит Гедеон заради ласки московської підбили вільну Церкву Українську під владу московського патріарха, теж продали її в неволю. За цю зраду Гедеон одержав новий титул: „Митрополит Київський і Галицький і Малия Росії“ (звідси й пішли „малороси“). Крім цього одержав він коштовні подарунки: хрести, панагії, нарешті дорогу карету, обшиту оксамитом і мідною оздобою, та шестирика карих коней, і весело вертався додому... Гетьман Самойлович теж одержав високі ордени й клейноди і золотий ланцюг на шию. Але Гедеон незабаром (1690 р.) помер, Самойлович дочекався залізних кайданів на ноги і сконав у Сибіру, Патріярха Царгородського Дионісія за симонію (ганебну торгівлю Українською Церквою) позбавлено посади, а хитроумні московські дяки вийшли сухі з води й на 230 літ закували Українську Церкву в неволю московському царському та церковному урядові. Найсвятіші ж синоди, і старий царський і „обновленський“, і святіші патріархи російські, у всіх цих ганебних подіях поневолення Української Автокефальної Православної Церкви, подіях, що були цілком противними християнству, — не тільки не вбачають нічого нехристиянського й нецерковного, а, навпаки, вони дим ще й пишаються як найкращим виявленням своєї канонічності й православія...

III

Як Українська Церква повернула собі волю.

Українська Церква ніколи не мирилася з підлеглістю московському церковному урядові. У найтяжчі часи московського панування за Петра I, Катерини II та Миколи I українська съідома людність завжди захоплена була мрією про повернення Українській Церкві прав вільності. Тільки непереможна сила російського царського самодержавства тримала Українську Церкву, як і Православні Церкви інших, підлеглих Москві народів, у московській церковній підлегlostі, і сам цар вважався головою Церкви. Тому, коли російське царське самодержавство було скинуто р. 1917 й не стало тієї неволі, то Церкви всіх цих народів стали визволятися. Цілком природно, що почався церковно-визвольний рух і в Українській Церкві. Уже в квітні й травні 1917 року майже по всіх спархіях України скликано було єпархіальні Собори, на них уперше брали участь, як члени Соборів, не тільки духовництво, а й миряни. На всіх цих Соборах висловлювалися побажання про вільне життя Української Церкви і єдиним засобом встановлення нових відносин до Московської Церкви вважалося скликання Всеукраїнського Церковного Собору. Київський єпархіальний Собор обрав навіть комісію, що мала дбати про скликання Всеукраїнського Собору. Ця комісія зверталась до Петроградського Синоду й до Всеросійського Церковного Собору, що тоді відбувався в Москві, але дозволу на скликання Всеукраїнського Собору їй не дано. Бачучи, що російська церковна влада й без царя-самодержця залишається самодержавною, ті члени комісії для скликання Всеукраїнського Собору, що не хотіли скоритися перед волею Петрограду та Москви, примущені були стати на інший шлях і в листопаді 1917 р. проголосили себе Всеукраїнською Церковною Радою, як підготовчим органом до скликання Всеукраїнського Церковного Собору (бо комісії закидали, що вона, як єпархіальний орган, не має права працювати у всеукраїнському маштабі). Ця перша Всеукраїнська Церковна Рада, що, крім членів єпархіальної комісії, мала в собі ще 60 членів, на чолі з архієпископом Олексієм Дородниціним, свою надзвичайно енергійною діяльністю примусила

Московський Собор звернути на неї увагу й добилася того, що сам московський патріярх Тихон, тоді тільки що обраний, погодився на скликання Всеукраїнського Собору. Цей Собор з'їхався в складі до 400 чоловіка й почався 7 січня 1918 р. у Києві. На Соборі виявилось, що велика більшість членів прогресивного настрою й також прагне до автокефалії Української Церкви; єпископи не зібрали й сотні своїх прихильників, навіть уся майже президія Собору була з членів Всеукраїнської Церковної Ради. Але не встиг цей Собор зорганізуватися, як у половині січня 1918 р. вибухла в Києві громадянська війна, й він мусів припинити свою працю й роз'їхатись. Як наслідок цієї війни до Києва в лютому прийшла большевицька влада; в березні прийшли німці, а в квітні „обрано“ було гетьмана Скоропадського. Пішла хвиля повної реакції й повернення до „єдиної неділімої“, за спиною гетьмана посідали людці, що завзято намагалися відновити „попсовані“ революцією відносини України до Москви. Звернули вони увагу й на церковну справу...

У травні 1918 р. зібрано було в Києві Єпархіальний Собор для обрання Митрополита.*¹) Собор той складався з самих чорносотенних церковних кіл Києва, з додатком кількох „хліборобів“, що іх голосами обрали гетьмана. Складався „Собор“ ділком подібний до того „Московського Собору“ на Україні за гетьмана Самойловича р. 1685, коли обрано було на Митрополита зрадника Гедеона Четвертинського, що підбив нашу Церкву під зверхність московського патріярха. „Московський Собор“ р. 1918 за гетьмана Скоропадського зробив ще гірше—він обрав на Київського Митрополита великого ворога України, росіяніна, голову „Союза русского народа“, заступника московського патріярха, митрополита Антонія Храповицького. Для ствердження цього митрополита й відновлення старих стосунків з Москвою в червні зібрано було другу сесію Всеукраїнського Церковного Собору. Але це вже був зовсім інший, теж „московський Собор“ Більшість членів Собору першої сесії не мали змоги прибути, замість них єпископи привезли, кого самі хотіли, й праця Собору пішла цілком по московському шляху: А. Храповицького ствердили, ввесь склад Всеукраїнського Собору обраний відповідно до вимог московського патріарха.

*¹) Прим. автора. Київського Митрополита Володимира було вбито в січні 1918 р.

їнської Церковної Ради виключили з Собору, вся його робота звелась до того, що тодішні султани, як зачули про намір Української Церкви визволитися, звеліли Соборові ще гірше кувати кайдани на Українську Церкву... Була в вересні ще й третя сесія цього „Собору“ в тому ж напрямку, але нею вже ніхто не цікавився.

Всеукраїнська Церковна Рада ще в січні 1918 р., після того як роз'їхався Собор, перетворилася в Кирило-Методіївське Братство, яке майже нелегально працювало за часів гетьманщини в Києві, але коли в кінці 1918 р. гетьман утік і знову зчинилася тяжка громадянська війна, більшість членів його переїхали до Кам'янця Подільського і там продовжували працю щодо визволення Української Церкви. Тимчасом у Києві з початку 1918 р. осідає советська влада, що своїм законом про відокремлення Церкви від держави дала цілком новий напрямок церковному життю в Україні. Згідно того закону, храми й інше церковне майно перестають бути власністю Церкви, а стають власністю держави, їх храми можуть даватися в користування релігійних общин, що статут свій зареєструють у влади. В березні 1919 р. склався перший український гурток для заснування общини, в склад якого увійшли майже всі члени колишньої Всеукраїнської Церковної Ради, що перебували в Києві, до них пристали ще й нові прихильники українського церковно-визвольного руху. Перші кроки цього гуртка були досить скромні: він не хотів поривати традиційних зв'язків з єпископатом і звернувся до єпископа Назарія, що тоді правив Київською єпархією за відсутністю Митрополита Антонія, *) і просив його, аби він дозволив у пустій малій церкві Софійського Собору відправити Страсті Й Великдень з читанням Євангелій українською мовою. Коли ж єпископ Назарій це скромне прохання з обуренням відкинув, український гурток склав свій парафіяльний статут і звернувся до влади з проханням зареєструвати українську парафію й відпустити в її користування величний собор св. Миколая на Печерському, що збудований гетьманом Мазепою. В своїх завданнях щодо визволення рідної Церкви гурток прийшов до висновку, що треба засновувати українські парафії у Київі й по всій Україні, і назвав себе

*) Прим. автора. Виїхав за кордон.

теж Всеукраїнською Церковною Радою нового складу, з тією ріжницею, що першого складу Всеукраїнська Рада почала визволення Української Церкви зверху—скликанням Всеукраїнського Церковного Собору, а Всеукраїнська Церковна Рада нового складу почала визволення знизу — засновуванням українських парафій. У квітні 1919 р. Всеукраїнська Церковна Рада нового складу вперше остаточно зорганізувалась, і наголову її обрано було Михайла Наумовича Мороза, а на секретаря Івана Васильовича Тарасенка. Але й Всеукраїнська Рада не хотіла поривати зв'язку з єпископатом і звернулася до єпископа Назарія за благословенством на відправу Божих служб українською мовою в Миколаївському соборі на Печерському, що його передано владою в користування української парафії. Єпископ Назарій видно побоявся обвинувачення в „контрреволюції“ і, скреп'я серце дав благословення. І от на 9 травня 1919 р. (храмове свято) призначено було першу службу в Миколаївському соборі першої української парафії. Оголошення про це по всьому Києву викликало надзвичайне зацікавлення. 9 травня 1919 р. це дійсно був день народження Української Автокефальної Церкви. На всеношній і на службі Божій зібралась така сила народу, що не тільки в соборі, а й навколо його було тісно. Славетний український композитор, небіжчик Микола Леонович склав на це свято свою літургію і сам диригував хором; ввесі народ плакав, чуючи рідні співи, Євангелію й псалми своєю рідною мовою, відчуваючи, що вперше після віків неволі зібралися вільні діти своєї рідної матері Української Церкви... В той день до першої української парафії записалось кілька тисяч парафіян—українців. Для Київської Миколаївської парафії потім настали тяжкі часи, й Миколаївський собор тепер в сумному стані. Але обов'язок всієї нашої Церкви всім братерством парафій УАПЦ підтримувати цей незабутній вертеп, у якому народилася наша Церква.*)

Багато тих, що записалися в Печерську парафію, були мешканцями центру м. Києва. Вони склали з себе другу українську парафію й просили у влади храм в осередку Києва. Їм дано прекрасний Андріївський собор.

*) Прим. ред. Цей собор, будова Гетьмана І. Мазепи, цілком знесений советами р. 1935, на тому місці побудовано юкіс склепи.

Епископ Назарій та його прибічники вже різко запротестували проти цього, пред'явили якісь свої претензії, але влада розібралась в цьому, віддала ключі від Андріївського собору українській парафії, представники якої все таки пішли за благословенством до єпископа Назарія. Ще більш „скрепа серце“ єпископ Назарій благословив уже тільки на одну українську службу в Андріївському соборі в неділю після Зелених свят.*)

Вже тижнів через два після цього ѹ предковічна свяตиня Українського народу — Київський Софіївський собор—перейшов до користування української парафії. Це була воля загальних зборів парафії. Мандата від влади на користування Софійським собором парафія одержала напередодні Петра й Павла лише за кілька годин до служби. Благословенства на українську службу в Софії єпископ Назарій уже не дав, посилаючись на те, що це його катедра, але служба Божа, за вимогою народу, відбулася й без його благословення. Потім він покликав українське духовництво, що служило в Софії, загрожував йому забороною служби, позбавленням сану, але, нарешті, скінчив на тому, що доніс про всі ці останні київські події в Москву патріярхові Тихону, вимагаючи від нього суворої карі українцям...

Тимчасом Всеукраїнська Церковна Рада живаво працювала над перекладом служби Божої на українську мову й 10 липня 1919 р. в Св. Софії відбулось друге урочисте свято—відправлена була перша літургія цілком українською мовою. На це свято запрошували і єпископа Назарія і просили його затвердити обраних священиків на парафії Софіївську, Андріївську та Миколаївську, але він прогнав наших представників, не хотів з ними й говорити... Тільки на Спаса було оголошено відповідь Патріярха Тихона на донос єпископа Назарія. Відповідь невиразна в штучно - лагідному тоні, в ній не було ні заборони служби, ні інших кар українському духовництву, як того сподівався еп. Назарій, а лише українці закликались до слухняності єпископу, до непорушного виконання його волі й щоб терпеливо чекали, поки все заспокоїться і збереться Російський Церковний Собор, який всіх і українців задовольнить. Наче на-

**) Прим. ред. Восени 1925 р. цю церкву від українців відібрано й передано «обновленцям».

очним виразником цього задоволення, якого українцям треба чекати з Москви, через два тижні сталася навала деникинців на Київ, і в першу чергу вони відняли від українців усі церкви й передали „тихонівцям“; прибув митрополит Антоній і все українське духовництво віддав під суд. Декому з українських церковних діячів прийшлося виїхати з Києва до Кам'янця. Там в зібраннях Кирило-Методіївського Братства вони сповістили про заснування в Києві українських парафій і обрання нової Всеукраїнської Церковної Ради. Всі члени Кирило-Методіївського Братства цілком вилились в цю нову течію українського церковно-визвольного руху, свою працю, як окремого органу, припинили й склали з себе українську парафію в Кам'янці, при домовій церкві університету, а пізніше здобули для себе церкву.

В грудні 1919 р.sovetsька влада вигнала деникинців з Києва й знову ним опанувала. Церкви, що відібрані були від українських парафій, знову їм повернуто, українці ще здобули собі дві церкви—Петро-Павлівську на Подолі й Іллінську—коло вокзалу. Але й слов'янське духовництво на чолі з єпископом Назарієм теж уже набралось більш сміливості, пристосувалось до умов життя в советській державі, мабуть і відповідні інструкції із Москви одержало. 30 квітня 1920 р. єпископ Назарій уже сам видав наказа, яким усі священики українських парафій заборонялися в службі Божій, хоч ніякого суду над ними не переводилося. Очевидно, цим хотіли зразу одним замахом придушити український церковно-визвольний рух: українським парафіям приходилось, або зачинити свої церкви, або прийняти слов'янських священиків. Тоді з приводу цієї смертельної загрози, Всеукраїнська Церковна Рада зібралася на свій Пленум 5 травня 1920 р. і одноголосно ухвалила, щоб українські священики не корилися цьому наказу єпископа Назарія⁷ і продовжували службу Божу. Разом з тим ухвалено, що віднині Українська Церква не вважає слов'янських єпископів, які знаходяться в підлегlostі московському патріярхові, своїми духовними пастырями, а вважає їх ворогами Української Церкви, і тому проголошує Автокефалію Української Церкви, незалежність її від московської ієрархії й залишається покищо без єпископів. Про це Всеукраїнська Церковна Рада випустила „Перший листок“ до всіх дітей Української Церкви. Цього листа

прочитано було по всіх церквах і вся українська людність радо його прийняла. Конференція, що була скоро скликана з усіх українських парафій, більш як 200 чоловіка, одностайно приєдналась до ухвали Всеукраїнської Церковної Ради; вона намітила й кандидатів на єпископів українського духівництва, але про час і спосіб їх висвячення не винесла. А між тим без свого єпископа довго не можна було залишатись, наша справа швидко поширювалась на селах, приєднувалися до Української Церкви десятки селянських парафій і просили священиків. В цей час Всеукраїнській Раді стало відомо, що в Полтаві архієпископ Парфеній не тільки не забороняє служби Божої українською мовою, а й сам править по-українському й заснував в м. Полтаві українську парафію. Зараз же Всеукраїнська Церковна Рада вирядила до Полтави делегацію в складі Голови Ради М. Н. Мороза, Прот. Василя Липківського й свящ. Юрія Жевченка, які прибули туди на початку серпня 1920 р. В Полтаві делегація знайшла дуже гарне Українське Церковне Братство, цілком з ним порозумілася, і всі разом пішли до архієпископа Парфенія й просили його, щоб він прийняв нашу Церкву на всій Україні під свій єпископський догляд. Архієпископ Парфеній погодився, і Українська Автокефальна Церква придбала таким чином собі власного архієпископа. ВПЦ Рада стала надсилати до архієпископа Парфенія своїх кандидатів на священиків і дияконів. Так при допомозі Полтавського Братства їй пощастило висвябити у архієпископа Парфенія більше 30 священиків. Українська церковна справа ширилася.

Але й слов'янське духівництво не спало. Всі слов'янські єпископи в Україні об'єдналися круговою порукою, склали з себе свій „синод“, який в лютому 1921 р. видав наказа, що все українське духівництво позбавляється сану й виключається з „духовного звання“, а Всеукраїнська Рада касується й мусить зліквідувати себе. Ця постанова слов'янського, чи краще московського „синоду“ була безглазда, бо вже майже рік пройшов, як Українська Церква проголосила себе Автокефальною, від московського єпископату незалежною. Ця постанова московських владик викликала лише ще більше зацікавлення української людності рідною Церквою та співчуття її. Церковні Собори—Київський Повітовий, у березні,

та Київський Губерніяльний, у травні місяці, дали доситьну відповідь московському „синодові“ на Україні, з приводу його заборон і „анафеми“ на Українську Церкву. Губерніяльний Собор призначив на I-ше жовтня 1921 р. скликання Всеукраїнського Церковного Собору. Але наш архієпископ Парfenій не витримав характеру. Правда, з самого початку він мало нашу справу розумів, мав якість своєї особисті міркування, цілком противні нашій Церкві, таємно від ВПЦ Ради він листувався з патріярхом Тихоном і запевняв його, що тільки для того і взяв нашу Церкву під свій догляд, щоб затримати її, в підлегlostі патріярхові, називав себе в листах до патріярха „послушним сином“ його. Полтавське Братство в його імені переконувало нас, киян, що автокефалія Української Церкви це є лише далекий ідеал, а не дійсність і т. ін. На Губерніяльний Собор Київщини арх. Парfenій нібито збирався їхати, але буцім захворів, не приїхав. Хоч на цьому Соборі його обрано Київським Митрополитом, але, коли після Собору до нього в Полтаву приїхала делегація від „синоду“ єпископів і загрозила йому заборонами та відлученням, він зовсім відрікся від Української Церкви й став у звичайні для тихонівського єпископату відносини до неї. Подій Всеукраїнського Церковного Собору, він, безумовно, не визнав. В січні 1922 р. він помер.

Таким чином, перед своїм Всеукраїнським Собором наша Церква знов залишилась без єпископа. Була спроба послати двох своїх кандидатів на єпископів у Грузію для хіротонії, але, доїхавши до Харкова, вони мусіли вернутися назад і прибули в Київ якраз в день відкриття Всеукраїнського Церковного Собору. На цьому Соборі, звичайно, самим кардинальним питанням було питання про набуття єпископату для Української Церкви. На Собор був запрошений Екзарх Михаїл і всі єпископи, що перебували на Україні, але ніхто з них не прибув, і Собор мусів почати свою працю без єпископів. Від Собору ходила окрема делегація до Екзарха Михаїла з проханням прибути на Собор і задовольнити Українську Церкву поставленним ій єпископів по обранню Собором. Екзарх Михаїл на Собор прибув, але прилюдно на ньому заявив, що він Собором його не визнає і його прохання про єпископат не задовольнить. Після цього Всеукраїнський Церковний Собор за допомогою вічного Архієрея

Христа вчинив велику подію остаточного визволення Української Православної Церкви з-під неволі московської і 8-21 жовтня обрав, а 10-23 руками свого пресвітерства (І Тим. 4,14) поставив на першого Архієпископа Й Митрополита Київського і всієї України Протоєрея Василя Липківського. Московські єпископи в безсилі злобі, що Українська Церква нарешті зовсім вирвалась з їхніх рук, не зупинились перед усякою неправдою і наклепами на цю величну подію ідновлення Українською Церквою свого єпископату. Але життя, цей найбільш правдивий свідок і суддя, уже виправдало цю подію не тільки як акт остаточного відродження Української Автокефальної Православної Церкви й визволення її від завали московської, а й як головну підвальну її нового чистого й вільного життя.

IV.

Рідна мова в українській Церкві

Господь Спаситель наш свою божественну науку викладав народові його мовою,—це безперечний факт. Христос проповідував простому народові—селянам, робітникам, що не розуміли іншої мови, крім своєї рідної; Христос провадив бесіди з простими жінками, що тільки й знали свою рідну мову, якою говорили вони в своїй родині. Коли всі ці прості люди захоплювались Христовою наукою, то перш за все через те, що чули її на своїй рідній мові. І Апостолам своїм Христос дав найперший дар для навчання всіх народів—це дар говорити на всіх мовах і говірках; дар цей вони одержали під час зшестя на них Св. Духа на те, щоб кожному народові проповідувати Христову науку його рідною мовою. І Св. Апостоли свято виконували цю волю свого Навчителя. Св. Ап. Пазло у посланні до Коринтян каже: „Дякую Бога, я маю дар говорити на всіх мовах, але в Церкві перед народом я краще готовий сказати п'ять слів на його рідній (зрозумілій для нього) мові, ніж десять тисяч слів на мові незрозумілій“ (Корин. 14, 18-19). Ясно, що вживання рідної мови у відправах Божих служб—це воля Христа і заповіт Апостолів. Цікаво, що й керівники Російської Церкви цілком це визнавали. Так, вони приеднали до Святих Отців Степана-просвітителя зирян, що

проповідував ім і переклав святі книжки на зирянську мову й правив службу по-зирянському. Російський Синод благословив переклад богослужбових книг на татарську мову й відправу служби Божої цією мовою. Архієпископ Миколай японський з благословення Синоду переклав святі книги на японську мову й правив службу Божу по-японському. Чого ж це так вороже поставились керівники Російської Церкви до рідної мови українського народу? Чому вони до останніх часів не тільки не благословляли відправи Божої служби нашою мовою, а навіть вважали це за великий гріх і цю неправду вбили в голови навіть багатьом людям українського народу? Кажуть, що слов'янська мова священна, бо на цю мову перекладали "святі книги Св. Кирило та Методій—просвітителі слов'ян. Але ці святі переклали книги на слов'янську мову (правдивіше на болгарську) через те, що йшли проповідувати слов'янам (болгарам) бо, як казав Св. Кирило, проповідувати народові віру Христову на незрозумілій длянього мові, це все одно, що писати вилами по воді. Отже, коли б вони йшли тепер проповідувати українському народові, безумовно, вони переклали б книги на українську мову. Мовою священною треба уважати всяку мову вже через те, що всяка мова є дар Божий найкращий і звершений (Як. I,17), і Божі дари перш за все на славу Божу треба й приносити. Російський Синод визнав уже за священну зирянську мову, татарську й японську, то чому ж він не хоче визнати за священну мову й українську. Коли кажуть, що не можна молитися на тій мові, якою й дома говорять і на базарах лаються, то це тільки дурна вигадка. Хіба на японській, татарській, молдавській та на інших мовах не говорять дома й на базарах не лаються. А російський синод благословив же молитися на цих мовах! Хіба й інші народи світу, як німці, англійці й другі не моляться на тих своїх мовах, якими й скрізь розмовляють. Чому ж тільки українцям цього не можна дозволити? Та й ніде ні в Св. Письмі, ні в церковних канонах не сказано, що цього не можна робити. Отже, як за Христовими заповітами, так і за церковними канонами, нема й бути не може ніяких перешкод щодо вживання Українською Церквою рідної мови у відправах служб Божих. Навпаки, коли Українська Автокефальна Православна Церква почала відправляти Божі служби рідною мовою, то цим вона тільки ви-

конала заповіт Христа та Св. Апостолів і Св. Отців. Очевидно, що коли Російська Церква та її духівництво проти української мови для українського народу на Божих службах, то це з міркувань не церковних, не релігійних, а тільки з міркувань старого політичного ладу, що нічого спільногого з Церквою та релігією не мають. Не хотять української мови в Божих службах, бо взагалі не хотять українського народу, як окремого народу, рівноправного з іншими народами світу. То міркування політично-державні, а внесення політичних міркувань у релігійне життя народу, це вже само по собі буде грунтовним порушенням христового заповіту, бо Христос сказав: „Царство мое не від світу цього“ (Іоанн, 18,36). Коли Римський папа вимагає, щоб католики молилися тільки латинською мовою, то це тільки через те, що він видає себе за єдинодержавця—князя Церкви всіх народів і тому заставляє всіх молитися тією мовою, якою сам молиться, бо й саму Церкву Христову, в противність словам Христа, він зробив царством від світу цього. Не личить же керівникам православної Церкви брати приклад з Римського папи. Рідна мова в Церкві—це є перша ознака істини православія, як братерства й рівноти всіх народів перед Богом, проти панування неправди в Церкві.

АВТОКЕФАЛІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ — це не лише церковна, але і національна наша необхідність. ЦЕ КОНЕЧНА ПОТРЕБА НАШОЇ ЦЕРКВИ, НАШОЇ ДЕРЖАВИ, НАШОЇ НАЦІЇ. І хто розуміє та щиро до серця приймає інтереси українського народу, ТОЙ ПРИЙМАЄ И АВТОКЕФАЛІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ. І навпаки.

Ол. Лотоцький. Українські джерела церковного права. Варшава. 1937 р. 133 — 134 ст.

Самі наукові знання духового вдосконалення людині не дадуть, потрібна передовсім релігія, віра в Бога. Віруючі люди — це вільні духом, це демократи в правдивому розумінні того слова.

В. Чехівський.
